

Tro och praktik mellan marginaler och mainstream

Om att studera människors intresse för paranormala fenomen

AV CRISTOFFER TIDELIUS

I denne artikkelen utforsker forfatteren om engasjement med paranormale fenomener i det moderne Sverige bør sees på som stigmatisert og perifert, eller som en del av mainstreamkulturen. Teksten bygger på materiale fra doktorgradsprosjektet «Paranormal Sweden?» og er delt inn i tre deler. Først undersøker forfatteren om paranormale overbevisninger er mer eller mindre vanlige i dag sammenlignet med tidligere tiår. Selv om det er begrenset med langtidsdata om paranormale overbevisninger i Sverige, argumenterer forfatteren for at tilgjengelig data tyder på at toppen av paranormale overbevisninger var på 1990-tallet, ikke nå. For det andre deler forfatteren emiske synspunkter fra forskningsdeltakere om forholdet mellom deres paranormale praksiser og mainstreamkulturen. Selv om noen deltakere rapporterer om vedvarende stigma, påpeker mange at det er større aksept for paranormale fenomener i dag enn tidligere i deres liv, noe som tyder på et skifte fra marginalene til sentrum av mainstreamkulturen. Til slutt tar forfatteren for seg kontroverser og etiske problemstillinger som oppsto da prosjektet ble gjenstand for oppmerksomhet fra en motstander av en av de paranormale organisasjonene som ble studert. I motsetning til de to første delene belyser denne delen spenninger innenfor den paranormale subkulturen, snarere enn mellom subkulturen og samfunnet for øvrig.

Nøkkelord: Det paranormale, okkultur, avvist kunnskap, stigmatisert kunnskap

Inledning

Under 2018 till 2021 samlade jag in den data som utgjorde huvuddelen av «Paranormal Sweden?», ett religionssociologiskt projekt om paranormal tro, praktik och upplevelse bland samtida svenskar. Som del av detta genomförde jag en enkätundersökning på befolkningsnivå samt (deltagande) observationer och intervjuer bland personer som är tillräckligt entusiastiska för att engagera sig inom någon grupp eller organisation inom svensk paranormal subkultur,¹ vilket här inrymde ämnen från spökjakt till ufologi. I all korthet kan sägas att paranormala fenomen, och det paranormala, refererar till omstridda och beryktade fenomen, från existensen av ett sjätte sinne och andra extraordinära egenskaper hos det mänskliga medvetandet till kontakt med andar och utomjordiska besökare, som inte är erkända av vetenskapen (Tideliu 2020, 2024a, 40–43).

Medan huvudresultaten av min forskning har presenterats på annat håll (Tideliu 2024a, b), är denna essä specifikt tillägnad frågan om hur marginaliserat och stigmatiserat respektive mainstream och accepterat engagemang kring paranormala fenomen är idag. De reflektioner som jag delar illustreras av empiriska exempel från de olika datauppsättningarna, kvantitativa såväl som kvalitativa. Efter en ytterst kort sammanställning av hur tidigare forskning har försökt skatta det paranormalas sociala ställning öppnar essän med att engagera sig i den bredare debatten om huruvida det paranormala är på uppgång eller nedgång, vilket bör medföra konsekvenser för vår förståelse av det paranormala som i huvudsak marginaliserat eller mainstream. Detta första avsnitt jämför kvantitativa data som härrör från några olika enkätundersökningar, inklusive min egen. Därefter vänder jag mig till den emiska förståelsen av det paranormala som antingen stigmatiserat eller allmänt accepterat, alltså hur denna status tolkas inifrån bland de engagerade i paranormal subkultur. Följaktligen handlar detta andra avsnitt huvudsakligen om kvalitativa data som härrör från mitt fältarbete bland paranormala organisationer. För det tredje redogör jag för ett oväntat sätt som det paranormalas kontroversiella status kom in i forskningsprocessen, nämligen när jag själv och medlemmar i en viss organisation blev föremål för en enmanskampanj från en aktör fientlig till organisationens arbete. Jag tittar specifikt på hur denna fiendskap hade konsekvenser för datainsamlingen, särskilt i relation till de forskningsetiska principer som jag förhöll mig till. Detta tredje avsnitt belyser alltså inte spänningsförhållanden mellan paranormal subkultur och mainstream-kultur, utan slitningar och konflikter inom den förra. De tre olika avsnitten och deras

¹ För denna essäs syfte ansluter jag mig till Bader mfl.s rättframma begreppsanvändnings: subkultur betecknar helt enkelt «any group that possesses characteristics that distinguish it from the wider culture» (2010, 115).

respektive material korresponderar mot tre tentativa forskningsfrågor: FF1. Ökar eller avtar svenskarnas tro på paranormala fenomen?; FF2. Hur uppfattas det paranormalas ställning i samhället i stort av de som är engagerade i paranormal subkultur?; FF3. Vilka effekter på exempelvis engagerades villighet att delta i forskningsprojekt kan skönjas utifrån en intensivt negativ bevakning från utomstående? Tillsammans kastar svaren på samtliga frågor ljus över hur kontroversiella och omstridda respektive konventionella och accepterade engagemang i olika paranormala fenomen är.

Paranormala trosuppfattningar och praktikers sociala status har skattats på diametralt olika vis inom religionsvetenskaplig forskning. För en grupp forskare, vilken Titus Hjelm benämner som «celebrationistisk» (2015, 1), betraktas paranormal tro liksom övriga former av alternativ religion och andlighet som tecken på religionens återkomst i det senmoderna väst. Christopher Partridge har till exempel förkunnat att ockultur (2005, 2006, 2013), det vill säga en generell kultur genom vilken olika alternativa religiösa och paranormala idéer och praktiker sprids till en ständigt växande publik, leder till en återförtrollning av västvärlden. I början av det nya millenniet förutsåg Pauls Heelas och Linda Woodhead optimistiskt en andlig revolution (2005), vilken i korthet innebar att andliga idéer och praktiker som tidigare förknippats med olika motkulturer så småningom kommer att växa ikapp och förbi traditionell, primärt kristen religion. För det andra har engagemang i paranormala fenomen, ockultism och nya religiösa rörelser tolkats till förmån för en pågående sekularisering i bemärkelsen en större social likgiltighet för religion. Forskare som Steve Bruce (2006) och David Voas (2009) har uttolkat nyreligiösa och andliga trender som ett tecken på ett minskat socialt inflytande från den religiösa sfären på samhället i stort (jfr. Wilson 1976, 96). Dessa två sätt att förstå paranormal tro respektive alternativ andlighet mer generellt är förstås konflikterande. Ett tredje perspektiv utgörs av de som betraktar paranormal tro och praktik, tillsammans med nya religiösa rörelser och kontroversiella fenomen som konspirationsteorier, som delar av en ansenlig underground-kultur (Campbell 1974) av avvisade (Webb 1974) och stigmatiserade (Barkun 2013) kunskapsanspråk, vilken emellanåt kan sippra in i den kulturella mittfåran och därmed bli trendig (jfr. Asprem 2023). Relaterat till det sistnämnda har koncept som ockultur och stigmatiserad kunskap kommit att revideras med anledning av fenomenens stigande popularitet. Som Partridge argumenterat är ockultur i allt högre utsträckning någonting som sprids genom media och populärkultur, en tendens Partridge betecknar som *populär* ockultur (2013). Även Michael Barkun menar att stigmatiserad kunskap (2016), som konspirationsteorier och tro på para-

normala fenomen, uppvisar ett minskande stigma: de blir istället alltmer mainstream.

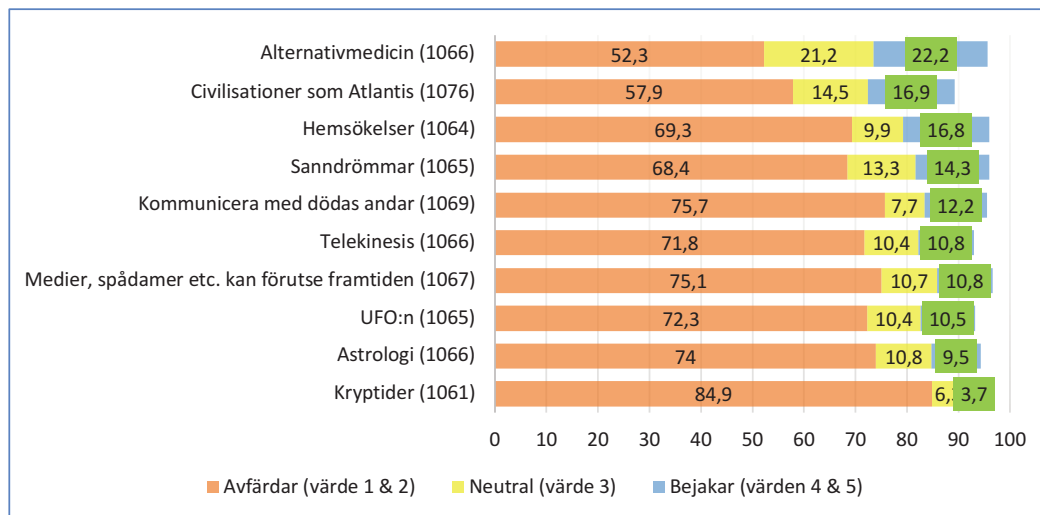
Ett första sätt att försöka uppskatta om vi kan iaktta ett slags mainstreaming av det paranormala, utöver att dessa fenomen vore mer synliga och omdiskuterade i offentliga rum som exempelvis sociala media, är att jämföra de få datakällor över paranormal tro som har samlats över tid. Det är dit essän vänder sig snart. Härnäst förtjänar dock artikelns metoder och material en kort introduktion.

Projektet «Paranormal Sweden?» blandade olika empiriska material och metoder, från (deltagande) observationer inom paranormal subkultur till statistiska analyser av enkätdata om paranormal trosföreställningar och praktiker i befolkningen i stort (Tideliuss 2024a). Delar av samtliga typer av material har använts vid författandet av denna essä. Angående paranormal tro och praktik bland svenskar generellt, vilket utgör denna essäs huvudsakliga kvantitativa bas, distribuerades en enkät till slumpmässigt rekryterade deltagare i SOM-institutets Medborgarpanelen, vid Göteborgs universitet (The University of Gothenburg u.å.). För den specifika enkäten, vars svarsfrekvens var 59 procent, deltog cirka 1100 respondenter (Tideliuss 2024a, 105). Sex organisationer verksamma inom paranormal subkultur blev föremål för antingen observationer eller deltagande observationer, och i dessa sammanhang genomfördes semi-strukturerade intervjuer med totalt 37 deltagare (exv. Kvale och Brinkmann 2014, 45). Under arbetet och framskrivning av resultat har samtliga organisationer och informanter pseudonymiserats. Av det skälet kallas exempelvis den organisation som behandlas i det tredje avsnittet av essän helt enkelt för UFO-organisationen. Den blandade empirin medför också blandade former av dokumentation. Därmed bygger essän på data dokumenterad i form av fält- och minnesanteckningar (exv. DeWalt och DeWalt 2011), inspelade och transkriberade intervjuer, samt en datafil i programmet SPSS.

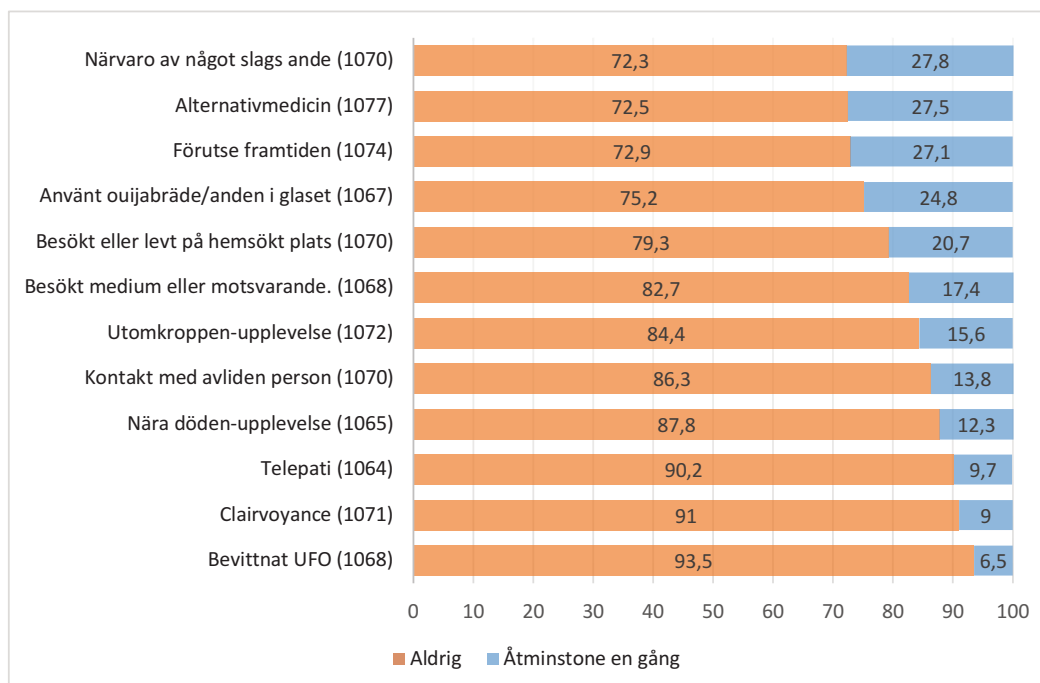
Avfärdad eller omfamnad? Om trender över tid

Före jag jämför siffror från «Paranormal Sweden?» med tidigare (och en senare) enkätundersökningar så är det väl värt att presentera andelarna som tror på, har testat eller utövar samt har upplevt ett paranormalt fenomen. I enkäten täcktes dessa 22 variabler av två frågebatterier (se Tideliuss 2024a, 99–100 och Appendix för detaljerade frågeformuleringar), varav ett bestod av paranormala trospåståenden, och ett annat av paranormala aktiviteter och upplevelser. Andelarna av de svarande som be-

jakade respektive avfärdade de olika påståendena presenteras efter varandra som figur 1 och 2 nedan. Som framgår av dessa avfärdas merparten paranormala trosföreställningar, aktiviteter och upplevelser av en majoritet av svenskarna.

Figur 1. Paranormala trosföreställningar («Hur troliga tycker du att följande påståenden är?»), i giltiga procent (n inom parentes).

Figur 2. Paranormala aktiviteter och upplevelser («Har du någonsin gjort eller varit med om något av följande?»), i giltiga procent (n inom parentes).

Bilden ser dock annorlunda ut om resultaten aggregeras till de som bejakar tro på, erfarenhet av någon aktivitet och upplevelse av *minst* ett paranormalt fenomen. Avseende de tio olika trospåståenden som ingick i enkäten bejakade 41,4 procent att de tror på minst ett av dessa, medan andelarna som antingen har testat någon aktivitet eller har haft en personlig paranormal upplevelse var större, nämligen 66 procent av respondenterna (Tideliu 2024a, 133). En betydande minoritet tror alltså på minst ett paranormalt fenomen, medan en majoritet antingen har testat några aktiviteter eller säger sig ha upplevt något relaterat till det paranormala.

En betydande utmaning i att försöka uppskatta om tro på det paranormala växer, krymper eller står stilla är avsaknaden av longitudinella undersökningar. Vi kan dock, utifrån Sverige som fall, jämföra siffror från «Paranormal Sweden?» med några äldre enkätstudier som sammanställdes av Ulf Sjödin (2001) i början av det nya millenniet, kompletterad med data från Sven-Eric Morheds (2000) avhandling från samma tid, samt skattningar från nationella SOM-undersökningen 2022 (Bergqvist och Lundmark 2023). De strödda befolkningsstudier som finns har ställt olika slags frågor, och därmed saknas konsistens över tid. Däremot kan vi, trots att enkätfrågorna formulerats annorlunda beroende på undersökning, anta att de följande siffrorna erbjuder skattningar av åtminstone *överlappande* fenomen. Exempelvis mäter påståenden som «Synska personers förutsägelser om framtiden» (Sjödin 2001, 40) och «Finns det eller finns det inte idag personer som kan... förutspå framtiden genom tarotkort, runor eller liknande hjälpmedel» (Bergqvist och Lundmark 2023, 6), båda divination eller spådomskonst. Förutsägelser om framtiden kan visserligen betraktas som distinkta från andra sub-typer av extrasensorisk perception som tele- eller psychokinesis, exempelvis formulerat som «Det är möjligt att påverka den fysiska världen enbart genom medvetandet» (Tideliu 2024a, 279), likväl faller samtliga inom ramarna för det parapsykologiska fältet vars studieobjekt är extraordinära förmågor i det mänskliga sinnet. Annorlunda uttryckt, trots att förutsägelser och andra uttryck för extrasensorisk perception kan separeras som diskreta kategorier, så indikerar de tillsammans en generell tendens till att tro på parapsykologins fenomen i befolkningen. I tabell 1 summeras andelar som tror på fenomen som förutsägelser och extrasensorisk perception, astrologi och hemsökelse respektive kommunikation med de dödas andar.

Tabell 1. Paranormala trosföreställningar från 1963 till 2021. Andelar i procent.

	1963a	1978b	1994c	1997d	1998e	2021ff	SOM 2022 g
Förut- sägelse och ESP	28	39	48	50	10 ² /18 ³	14 ⁴ /11 ⁵ /11 ⁶	18 ⁷ /33 ⁸
Astrologi	10	15	21	20	19	10	15 ⁹
Hemsö- kelser och kommuni- kation med dödas andar	10	14	29	18	17 ¹⁰ /32 ¹¹	17 ¹² /12 ¹³	21 ¹⁴

a – Undersökning av Hans. L Zetterberg 1963 refererad i Sjödén (2001, 39–40)

b – Undersökning av Hans. L Zetterberg 1978 refererad i Sjödén (2001, 39–40)

c – ur Sjödén (2001)

d – ur Sjödén (2001)

e – ur Morhed (2000, 112–114)

f – ur *Paranormal Sweden* (Tideliuss 2024a)

g – ur nationella SOM-undersökningen 2022 (Bergquist och Lundmark 2023)

² Andel som bejakar clairvoyance och remote viewing.

³ Andel som bejakar telepati.

⁴ Andel som bejakar förutsägelser genom (sann)drömmar.

⁵ Andelar som bejakar tro på psycho- eller telekinesis.

⁶ Andelar som bejakar tro på förutsägelser genom medier, spådamer och dylikt.

⁷ Andel som bejakar möjligheten att förutspå framtiden genom tarotkort, runor, eller liknande hjälpmedel.

⁸ Andel som bejakar möjligheten att uppfatta saker genom ett sjätte sinne som de andra sinnena inte kan.

⁹ Andel som bejakar att det går att förutspå en persons framtid genom att tolka stjärnors rörelser.

¹⁰ Andel som bejakar hemsökelse.

¹¹ Andel som bejakar kommunikation med dödas andar.

¹² Andel som bejakar hemsökelse.

¹³ Andel som bejakar kommunikation med dödas andar.

¹⁴ Andelar som bejakar möjligheten till att samtala med döda personer.

Vissa trosföreställningar, såsom existensen av ett sjätte sinne i nationella SOM-undersökningen 2022 (första raden i sista kolumnen tabell 1), lockar visserligen stora minoriteter av den svenska befolkningen, likväl tycks de flesta uppfattningar vara något mindre utbredda under 2020-talet än under 1990-talet. Även om detta säger föga om framtiden, så tycks tro på flera paranormala fenomen uppvisa en kräftgång sen 90-talet. Detta överensstämmer också med iakttagelser från forskare som Stise mfl. som, visserligen utifrån en amerikansk kontext, har argumenterat för ett slags «mid-1990s paranormal media boom», vilken sannolikt också avspeglas i högre nivåer av tro på befolkningsnivå (2023, 630). Detta kan visserligen problematiseras. Baserat på the Baylor Religion Survey 2006 påvisade Christopher D. Bader, F. Carson Mencken och Joseph O. Baker hur omkring 68 procent av den amerikanska befolkningen tror på minst ett paranormalt fenomen (2010). Enligt *The Chapman University Survey of American Fears*, som inkluderade några identiska och några snarlika variabler om paranormala fenomen, har andelarna som bejakar tro på dessa ökat i flertalet fall mellan 2016 och 2018 (Chapman University 2018). Baserat på dessa studier tycks i varje fall den amerikanska befolkningen tilltagande paranormal. En sådan indikation finns än så länge inte för svenskarnas relation till paranormala fenomen.

Som Egil Asprem argumenterat för utgör det ockulta (2023, 23), vilket vi kan anta inbegriper och överlappar mycket av vad vi menar med det paranormala (exv. Robertson 2014, 60), ett socialt fenomen vilket emellanåt färdas in från marginalerna in i mainstream-kulturen, vilket ibland beskrivits i termer av ockult väckelse (occult revival) (Asprem 2023, 29). Rimligen kan 1990-talets «paranormal media boom» förstås på ett liknande vis. Hur kan då den relativa tillbakagång för paranormala trosföreställningar som ovanstående jämförelse visar förstås i termer av en sådan periodisering? Svaret är knappast uppenbart. En ogin tolkning skulle föreslå att den ockulta väckelsen möjligen är stagnant eller i färd med att ebba ut, medan en mer generös sådan urskiljer ett farthinder på vägen.

Enligt Morheds (2000) och SOM-undersökningen 2022 (Bergquist och Lundmark 2023) var vidare de yngsta befolkningsgrupperna mest benägna till paranormal tro, vilket överensstämmer med en rad internationella fynd (exv. Greeley 1975; Orenstein 2002; Bader mfl. 2012). I «Paranormal Sweden?» var det istället personer i 30-årsåldern som generellt uppvisade högre värden av paranormal tro. Detta antyder att det också kan föreligga en period- och kohorteffekt som gjorde generationen som växte upp runt millennieskiftet särskilt attraherad av paranormala fenomen.

För att summera detta avsnitt uppvisar alltså de tre huvudtyper av paranormala trosföreställningar som kan syntetiseras utifrån tidigare svenska studier en viss nedgång sedan 1990-talet. I den meningen kan vi kan tala om en boom av paranormal tro under senare decennier, ägde alltså denna rum under 90-talet.

Större acceptans nu än förr: Några emiska perspektiv på ett minskat stigma för paranormal praktik

Tecken på det paranormalas status som stigmatiserat respektive mainstream kan hämtas från den emiska nivån, nämligen i de uppfattningar som deltagarna i avhandlingens intervjustudie gav uttryck för. I detta avsnitt redogör jag för sådana tolkningar bland informanterna. Dessa är också, utöver pseudonymer, försedda med epitet som signalerar från vilken form av paranormal organisation eller grupp som de rekryterats, exempelvis ufologen Daniel och parapsykologen Svante. Detta bör inte misstas för att dessa informanter vore yrkesmässigt verksamma inom respektive paranormal gruppering.

Olika grader av stigmatisering och förlöjligande beskrevs av flera informanter. Både mediet Miranda och parapsykologen Miriam beskrev exempelvis sina respektive paranormala huvudintressen som uttryckligen stigmatiserade, medan mediumet Johannes summerade allmänhetens syn på mediumskap som präglad av «tveksamhet». Likaså beskrev spökjägaren Anders hur han, med medhåll från hans teammedlemmar, vanligen riskerar framstå som «en knäppskalle». Men där fanns flera motexempel. Vissa hänvisade till det paranormalas popularitet bland allmänheten, i kontrast till institutioner som media och universiteten, som ett styrkebesked för det paranormalas spridning. Detta bottnade inte endast i insikten att paranormala trosföreställningar, som parapsykologen Svante underströk, är förhållandevis vanliga i befolkningen, utan även i personliga erfarenheter av att samtala med människor i olika sammanhang. Som ufologen Daniel beskrev det:

I mitt perspektiv har jag nog inte stött på någon som inte har ett åtminstone litet intresse av frågan. Det är väldigt många som har nån liten tanke eller fundering, även om ståndpunkten varierar huruvida – hur mycket man tror eller inte. Men intresset verkar dom allra flesta ha.

Med andra ord hyser de flesta, när väl ämnet förs på tal, åtminstone en nyfikenhet inför påståenden om paranormala fenomen. Parapsykologen Jesper uttryckte en liknande upplevelse: «Jag tycker att det [är] mer sällan jag stöter på nån som är starkt

kritisk.» Ufologen Wilma uttryckte också hur hennes tillkännagivande för kollegorna vid en svensk myndighet att hon skulle delta på en UFO-kurs inte möttes av något löje: «det var inget *konstigt*.» För dessa deltagare utgör alltså det paranormala ett välkommet snarare än stigmatiserat samtalsämne i många sammanhang.

Flera intervjupersoner menade att kulturen i stort har blivit mer välvilligt inställd till paranormala fenomen än tidigare, och här ringades media och populärkultur in som starkt bidragande till denna växande acceptans. För medium som Miranda, Ernst och spökjägare som Tommy var det tydligt att paranormal reality-tv som *Andarnas makt* (2003–2004, IMDB u.å.), *Det okända* (2004–2019, Wikipedia u.å.a) och *Spökjakt* (2020–, Wikipedia, u.å.b), som vunnit tittarnas pris som bästa tv-program flera år, svept undan reservationer. Ufologen Malin noterade även hur paranormala såväl som alternativreligiösa praktiker trender, inte minst på sociala media: «Med andlighet och så där, så känner jag kanske att det är nått sorts . . . uppgång senaste åren. Så att det känns som att det är många som håller på med det någorlunda publikt. Med typ astrologi eller tarot eller vad – att det är inne med kristall[er].»

Flera informanter vittnade vidare om att det generellt finns en större acceptans för olika paranormala spörsmål utanför Sverige. Bland ufologerna var det exempelvis tydligt att ufon behandlas styvmoderligt av inte minst mainstream-media, och mer så i Sverige jämfört med andra länder. Även om fältarbetet ägde rum före de globalt mycket uppmärksammade förhören med visselblåsaren David Grusch och flera militära UFO-vitnen i den amerikanska kongressen sommaren 2023, så hade Cooper, Blumenthal och Keans artikel i *New York Times* 2017, enligt flera informanter, bidragit till att göra ufologin mer rumsren. Detta till trots hade dessa nyheter knappt alls plockats upp av svenska mediehus, till vissa informanternas förbittring. Som Carl uttryckte allmänhetens intresse för ämnet ufon i Sverige är det «i princip helt *dött*». Ett par andra ufologer, Stefan och Kjell, som närt ett intresse för ufologi i decennier, vittnade om att svenska tidningars intresse för UFO-observationer snarast minskat över tid. Detta till trots vittnade andra seniora ufologer, som Allan, om en högre acceptans för både ufon och andra paranormala fenomen idag än föregående decennier, vilket också inkluderar mer fruktbara relationer till och samarbeten med olika institutioner i det omgivande samhället, inklusive Försvarsmakten och universiteten:

Det har ju förändrats ganska mycket under de år som jag har hållit på med det här, från 70-talet framför allt, när det sågs som lite udda och knepigt och inte togs på särskilt stort allvar egentligen. Till då, som det ser ut idag. Att [UFO-organi-

sationen] blir taget på betydligt större allvar av – som en partner till [exempelvis universitet].

Här framträder alltså en delvis motsägelsefull bild, där ufologins relationer till den breda allmänheten såväl som till myndigheter och civilsamhälle uppfattas som bättre än förr, medan ämnet fortsatt försummas av pressen.

De många vittnesmålen till förmån för en ökande acceptans för paranormala fenomen i befolkningen kan tolkas som ett slags emiskt erkännande av ockulturens betydelse för och påverkan på kulturen i stort, eller «the social significance of the occult» (Asprem 2023, 39). Som Asprem argumenterar för i dennes sammanställning över 1970-talets «sociology of the occult» var en viktig förtjänst hos forskare som tidigare nämnde Colin Campbell och Edward Tiryakian ett erkännande av hur avvikande och avfärdad kunskap har betydelse för samhällelig utveckling och innovation (2023, 23, 38).¹⁵

För att summera detta avsnitt vittnade flertalet informanter om en växande acceptans för paranormala fenomen och därmed ett minskat stigma gentemot desamma. Allmänhetens nyfikenhet och allt fler skildringar av det paranormala i media och populärkultur sågs som särskilt drivande bakom detta tillstånd, vilket kan tolkas som ett slags emiskt erkännande av (populär) ockultur som bidragande till sin egen tillväxt. I nästa avsnitt delar jag istället erfarenheter av kontrovers och konflikt inom paranormal subkultur, i samband med att min delstudie av ett ufologiskt sällskap blev föremål för en meningsmotståndares minst sagt minutiösa granskning.

Observatören observeras: Forskningsetiska konsekvenser av att locka till sig en meningsmotståndare

Som redan har konstaterats överlappar denna essäs objekt, nämligen paranormala trosföreställningar och praktiker, fenomen som esoterism och ockultism, därmed även nyreligiositet och nyandlighet. Asprem och Kenneth Granholm har noterat hur samtida esoteriker och ockultister tämligen frekvent läser och förhåller sig till akademisk kunskapsproduktion om just esoterism och ockultism (2013, 48). Det är min uppfattning att ett liknande intresse föreligger bland vissa utövare inom paranormal

¹⁵ Asprem uttrycker det utförligare: «the ability to store rejected knowledge in an esoteric underground, that is, to have a social milieu which acts as a societal memory for, and continued exploration of, that which has been stigmatized and pushed out, is a feature that improves society's ability to avoid cultural stagnation, to renew itself, and to develop better-functioning values and motivations in response to rapidly changing economic, political, or juridical circumstances» (2023, 38–39).

subkultur. På detta vis kan alltså en interaktion antas föreligga mellan etiska och emiska perspektiv i det empiriska fältet i sig. Liknande observationer har gjorts från studier av nya religiösa rörelser, där akademiker nödgats navigera inom ett polariserat fält mellan inte bara emiska perspektiv hos de studerade religiösa grupperna utan även dess fiender, inte minst den så kallade anti-kultrörelsen och perspektiv såsom teorier om hjärntvätt (Beckford 2003, 153; Zablocki och Robbins 2001, 6). Jag förväntade mig tidigt att deltagare från vissa av de grupper som engagerades skulle ta del av de texter och den kunskap som jag skulle komma att producera om dem. Mindre förberedd var jag däremot på att jag skulle attrahera en fiendes uppmärksamhet, och detta med besked.

Några dagar före det var dags för deltagande observation och intervjuer vid UFO-organisationens kurs i oktober 2021 vidarebefordrade min biträdande handledare ett e-postmeddelande till mig. Av detta framgick att en viss frivillig förening genomförde efterforskningar om mig och mitt projekt. Inom kort skulle jag få veta att föreningen bestod av en enskild individ och hans blogg. Hädanefter refererar jag därför till honom som bloggaren. Bakgrunden till denna bevakning var att en av mina gatekeepers vid UFO-organisationen på sin blogg nämnt att organisationens nära förestående kurs skulle gästas av en forskare vid Uppsala universitet. Han publicerade varken mitt namn eller min institution, men denna information fick bloggaren utlämnad i egenskap av allmän handling. Kort efter att jag mottog denna information blev jag uppringd från ett hemligt nummer. Detta var bloggaren. Han var mycket nyfiken på mitt projekt, och vi pratade i en längre stund under vilken jag, efter bästa förmåga, försökte förklara syftet och målet med mitt projekt, inklusive beslutet att inkludera UFO-organisationen. Anledningen till hans oro visade sig vara hans övertygelse om att organisationen och dess ledning hjälpte till att mörklägga ufons verklighet för allmänheten, förment för egen vinnings skull. Denna information överraskade mig naturligtvis. Bloggaren framförde också ett flertal nedsättande kommentarer om vice ordföranden till UFO-organisationen och andra medlemmar personligen, vilka jag inte kommer att upprepa här. Det var oaktat tydligt att detta var en hårdför antagonist till UFO-organisationen. I samband med att vi avslutade telefonsamtalet fick jag intrycket av att bloggaren var nöjd med den information jag hade förmedlat honom, och att vi hade nått någon grad av samförstånd. Så var dock inte fallet.

Under de följande två veckorna, både före och efter UFO-organisationens kurs, publicerade bloggaren mer än 70 inlägg om mig, alla med negativt innehåll. Grundbud-

skapet i hans många inlägg var att jag gjorde mig medskyldig till att mörka sanningen om ufon samtidigt som jag bidrog med att skänka UFO-organisationen legitimitet, vilket de skulle tjäna ekonomiskt på. Bloggaren upptäckte att jag tidigare hade skrivit om organisationen i formen av en uppsats 2013, dock under ett annat namn. Detta, menade bloggaren, var misstänkt. Det tycktes inte slå honom att detta var ett namnbyte till följd av ingånget äktenskap, snarare än att försöka dölja min ufologiska historia. Bloggaren upptäckte vidare också att jag hade hållit ett föredrag om ufon vid Kulturnatten i Norrköping 2011, när jag var student vid Linköpings universitet, jämte ett annat föredrag som hölls av en medlem i den aktuella UFO-organisationen. Detta var också misstänkt, och ett tydligt tecken på att jag var i samverkan med UFO-organisationen sedan länge. Bloggaren menade vidare att det var ett stort mysterium att han inte lyckats lokalisera arrangörerna bakom föreläsningarna, som vore dessa dolda och mäktiga personer, snarare än en studentförening vars engagemang, liksom mitt eget, var ideellt. Personen delade vidare nyheten att min fakultets vice-dekan skulle undersöka mitt deltagande vid kulturnatten för tio år sedan, för att upptäcka eventuella oegentligheter. Han framförde vid andra tillfällen också kommentarer om att personal vid mitt universitet var bekymrade över mitt projekt och min integritet som forskare, samt att han skulle ge råd till min opponent inför försvaret av min avhandling. De flesta eller samtliga av dessa påståenden var, till min lättnad, antingen överdrivna eller falska.

Utöver dessa försök till karaktärsdåd ställde bloggaren till med andra problem, med vissa följder för projektets genomförande. Offentlighetsprincipen är långtgående i Sverige (Regeringen 2015), vilket bloggaren satte på prov. I korthet begärde han ut i princip all information om min pågående utbildning doktorand som var möjligt. Detta innebär att handlingar som min individuella studieplan, vilken inte torde intressera någon annan än mig och möjligen handledare och studierektor, publicerades på personens blogg. Mer problematiskt var hans begäran av min inkommande och utgående e-post som allmän handling. Även om e-postens innehåll generellt undantas som arbetsmaterial så utgör själva e-postloggen, där mottagare, avsändare, ämnesrad och tidpunkt för e-posten framgår, som regel alltid allmän handling. E-postloggen lämnades således ut, utan vidare. Problemet var att denna information också omfattade korrespondens med informanter inom projektet. Flera personer, som är vanligt, hade e-postadresser av typen förnamn.efternamn, vilket innebär att dessa utan vidare kunde identifieras av bloggaren, trots mitt försök att säkerställa en pseudonymisering av deltagarna och konfidentialitet oss emellan. Flera forskningsetiska principer för god forskningssed utmanades alltså direkt här (Vetenskaps-

rådet 2024). Plötsligt fick alltså bloggaren en möjlighet att vända sig direkt till flera av UFO-organisationens kursdeltagare, vilket jag också vet att han gjorde i flera fall. De inskränkningar av offentlighetsprincipen som föreligger genom Offentlighets- och sekretesslagen begränsas vanligen till uppgifter som kan medföra men för den enskilde och dennes anhöriga (Sveriges riksdag 2009). Detta slags uppgifter kan därför bli föremål för sekretess och därmed helt eller delvis skyddas. Uppenbarligen kvalificerar inte kontaktförsök från en ideologisk antagonist som men för den enskilde, oaktat hur obehagligt detta kan tänkas vara. Med andra ord är forskaren såväl som andra deltagande forskningspersoner utan skydd av sekretess i dylika situationer.

Vid denna tidpunkt var jag mycket bekymrad över bloggarens i stort sett framgångsrika försök att undergräva konfidentialiteten mellan mig och forskningsdeltagarna. Jag kontaktade en av mina gatekeepers inför UFO-kursen och bad honom försäkra eventuellt oroade deltagare om att deras deltagande i intervjuerna eller intervjuernas innehåll inte skulle avslöjas, om de inte själva valde att göra det. Det visade sig att han hade varit proaktiv och kontaktat medlemmarna själva för att förklara situationen och bloggarens beteende. Bloggarens på många vis framgångsrika försök att avslöja deltagarnas identiteter i studien belyser dock ett problem av forskningsetisk karaktär avseende forskning som bedrivs vid offentliga myndigheter som universitet. Även om vi som forskare försöker säkerställa att deltagarna i våra studier är pseudonymiserade, och att innehållet i intervjuer och andra datainsamlingsmetoder förblir förbehållet de som är behöriga att ta del av informationen, visar denna situation att i princip vem som helst kan ta del av åtskillig sådan information. Som myndigheter har universitetet i stort sett inget val än att godkänna begäran, trots att det innebär att forskningsdeltagarnas identiteter avslöjas. Att detta utlämnande av information skulle kunna vara informanterna till nackdel betraktas uppenbarligen inte som tillräckliga skäl för att deras identitet, exempelvis deras namn och personliga e-postadresser, ska omfattas av sekretess och därmed maskeras. I synnerhet för forskningssämnen som är känsliga och kontroversiella kan denna situation antas ha långtgående konsekvenser för informanternas villighet att delta i studier.

Jag tycker det är viktigt att betona att den mest sannolika anledningen till den långvariga och överdrivna bevakningen från bloggaren var ett försök att påverka min forskning, först genom övertalning (det inledande telefonsamtalet för att göra mig sympatisk till bloggarens misstankar om UFO-organisation) och senare, när han insåg att den första strategin skulle misslyckas, genom att försöka avskräcka mig

från att skriva om organisationen överhuvudtaget. Han vände sig sedan till forskningsdeltagarna själva, namngav dem på sin blogg och uppmanade dem att svara på om de hade blivit intervjuade och vilka frågor som ställts, i praktiken ett försök att attackera mitt projekt från andra hållet.

Ovanstående incidenter till trots var bloggarens strategi i stort sett misslyckad. Trots att någon eller några individer uttryckte viss oro över att delta i mitt projekt initialt på grund av bloggarens bevakning skulle dennes aktiviteter även påverka mitt tillträde till fältet på ett positivt sätt. De flesta deltagarna vid UFO-organisationens kurs var roade över uppmärksamheten från bloggaren. För dessa deltagare blev bloggaren snarare en isbrytare, vilket underlättade konversationer i fältet. Då bloggaren var en känd antagonist till organisationen och tidigare i synnerhet trakasserat medlemmar i organisationens styrelse på olika vis, blev vi måltavlor för en gemensam motståndare. Min ursprungliga oro att bloggarens bevakning skulle skada mitt projekt och orsaka ett bortfall av informanter visade sig i huvudsak vara ogrundad. Från och med UFO-organisationens kurs informerade jag deltagare, även från andra paranormala organisationer, om att jag följdes av en person som var oproportionerligt intresserad av mig och mitt projekt, och att det inte kunde uteslutas att de skulle bli föremål för hans bevakning om de deltog i studien. Detta var särskilt sannolikt, menade jag, om de skulle nämna mig eller mitt projekt på deras respektive sociala medier-konton. Ingen lät sig emellertid avskräckas. Istället var responsen generellt humoristisk och sympatisk, ibland både-och.

För att summera. Fält som esoterism, nyandlighet och, menar jag, paranormal subkultur är fyllda av aktörer som bevakar akademisk kunskapsproduktion om den egna gruppen. Därtill bjuder dessa kontroversiella sociala fenomen in till kontroverser internt inom dessa fält, vilket mina egna kontakter med den så kallade bloggaren gjorde uppenbart. Att plötsligt bli föremål för en ingående och länge pågående bevakning av en antagonist till en av de grupper jag skulle studera aktualiserade flera problem av forskningsetisk karaktär. Framför allt då flera informanters identitet skulle komma att röjas genom begäran av allmän handling såsom e-postloggar. De försök till att säkerställa både pseudonymisering och konfidentialitet som annars är icke-problem blev alltså omöjliga utmaningar. Detta till trots valde ingen tilltänkt informant att ge upp sin medverkan, och den generella responsen gentemot bloggaren var att ignorera honom. De oförutsedda effekterna för datainsamling visade sig snarast vara av ett positivt snarare än negativt slag, då deltagarna vid UFO-kursen generellt lät sig roas av uppmärksamheten av bloggaren, en redan känd antagonist

till UFO-organisationen. På så vis blev bloggarens bevakning snarare en isbrytare som underlättade samförstånd mellan mig och mina informanter.

Diskussion och slutsatser

I denna essä har jag presenterat material som belyser hur tro på och engagemang kring paranormala fenomen befinner sig i en skärningspunkt mellan marginaliserad subkultur och mainstream-kultur. Som framgick av essäns första avsnitt utgör andelen av den svenska befolkningen som självrapporterar åtminstone en aktivitet eller upplevelse relaterad till paranormala fenomen en betydande majoritet. Andelen som tror på minst ett paranormalt fenomen var påtagligt lägre, men fångar ändå med råge mer än fyra av tio svenskar. Även om det material som jag har delat i denna essä inte kan avgöra frågan om vi bör placera intresse för paranormala spörsmål inom den kulturella mittfåran eller i en kulturell periferi så är det i varje fall tydligt att paranormal tro, aktivitet och upplevelse är ytterst vanligt förekommande. På så vis förblir det paranormala normalt, för att parafrasera Andrew Greeley's (1975, 7) studie från 1970-talet (jfr. Castro mfl. 2013).

Intrycket av en växande acceptans för paranormala fenomen var intervjupersonernas egna och är därmed anekdotisk. Det kvantitativa material som «Paranormal Sweden» samtidigt samlade in ger dock stöd för en sådan bild. Bland de olika variabler som påverkar sannolikheten för vuxna svenskar till att bejaka paranormala trosföreställningar, praktiker och upplevelser mest återfinns vi nämligen ett index som mäter hur ofta, under de senaste 6 månaderna, som de kommer i kontakt med skildringar av och berättelser om paranormala fenomen i olika sociala sammanhang (exv. i samtal med vänner, på internet). Detta index, som jag benämnt som ockulturella kontaktytor (Tideliu 2024a, 101), var den enda oberoende variabel i enkätundersökningen som ökade graden av mottaglighet för *samtliga* paranormala trosuppfattningar (Tideliu kommande), praktiker och upplevelser (Tideliu 2024b, 56). Desto fler ockulturella kontaktytor, desto fler paranormala trosuppfattningar och erfarenheter av praktiker och upplevelser alltså.

De erfarenheter från fältet som jag delade avseende den ufologiska organisationens antagonist belyser hur det paranormalas ställning som konventionellt eller kontroversiellt inte förbehålls relationerna till det omgivande samhället: kontroverser, gränsdragningar och tvister uppstår även inom paranormal subkultur. Mina erfarenheter från att ha navigerat denna tämligen svåra terräng bidrar framför allt med att kasta ljus över hur sårbar forskningsprocessen, och de skydden i form av pseudonymitet och konfidentialitet vi utlovar våra forskningspersoner, i själva verket är.

Offentlighetsprincipen och den lagliga rätten att få handlingar utlämnade trumfar skyddet av forskningspersoners identitet. Detta innebär att forskaren som studerar kontroversiella frågor kan komma att behöva förbereda sig för plötsliga intrång på oväntade sätt, som riskerar störa både empirisk datainsamling såväl som datahantering och relationer till forskningspersoner, allt inom lagens ramar.

Litteratur

- Asprem, Egil och Kennet Granholm. 2014. «Constructing Esotericisms: Sociological, Historical and Critical Approaches to the Invention of Tradition.» I *Contemporary Esotericism*, redigerad av Egil Asprem och Kennet Granholm, 25–48. London: Routledge.
- Asprem, Egil. 2023. «On the Social Organization of Rejected Knowledge: Reassessing the Sociology of the Occult.» I *Esotericism and Deviance*, redigerad av Manon Hedenborg White och Tim Rudbøg, 21–57. Leiden: Brill. <http://dx.doi.org/10.1163/9789004681040>.
- Bader, Christopher D., Joseph O. Baker och F. Carson Mencken. 2010. *Paranormal America: Ghost Encounters, UFO Sightings, Bigfoot Hunts, and Other Curiosities in Religion and Culture*. New York: New York University Press.
- Bader, Christopher D., Joseph O. Baker och Andrea Molle. 2012. «Countervailing Forces: Religiosity and Paranormal Belief in Italy.» *Journal for the Scientific Study of Religion* 51 (4): 705–720. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-5906.2012.01674.x>.
- Barkun, Michael. 2013. *A Culture of Conspiracy: Apocalyptic Visions in Contemporary America*. Berkeley: University of California Press. <http://dx.doi.org/10.1525/9780520956520>.
- Beckford, James A. 2003. *Social Theory and Religion*. Cambridge: Cambridge University Press. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511520754>.
- Bergquist, Julia och Sebastian Lundmark. 2023. «De okända.» I *Ovisshetens tid*, redigerad av Ulrika Andersson, Patrik Öhberg, Anders Carlander, Johan Martinsson och Nora Theorin. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Bruce, Steve. 2006. «Secularization and the Impotence of Individualized Religion.» *The Hedgehog Review* 8 (1–2): 35–45.
- Campbell, Colin. 1972. «The Cult, the Cultic Milieu and Secularization.» *A Sociological Yearbook of Religion in Britain* 5: 119–136.
- Castro, Madeleine, Roger Burrows och Robin Wooffitt. 2013. «The Paranormal is (Still) Normal: The Sociological Implications of a Survey of Paranormal Experiences in Great Britain.» *Sociological Research Online* 19 (3): 1–5. <https://doi.org/10.5153/sro.3355>.
- Chapman University. 2018. «Paranormal America 2018: Chapman University Survey of American Fears.» Chapman University Blog, 16 oktober 2018. <https://blogs.chapman.edu/wilkinson/2018/10/16/paranormal-america-2018/>.
- DeWalt, Kathleen, M. och Billie R. DeWalt. 2011. *Participant Observation: A Guide for Field Workers*. Plymouth: AltaMira Press.
- Greeley, Andrew. M. 1975. *A Sociology of the Paranormal: A Reconnaissance*. Beverly Hills: Sage.
- Heelas, Paul och Linda Woodhead. 2005. *The Spiritual Revolution: Why Religion is Giving Way to*

Spirituality. Malden: Blackwell.

- Hjelm, Titus. 2015. «Is God Back? Reconsidering the New Visibility of Religion.» I *Is God Back? Reconsidering the New Visibility of Religion*, redigerad av Titus Hjelm, 1–16. London: Bloomsbury Academic.
- IMDB. u.å. «Andarnas makt.» Hämtad 5 januari 2025.
https://www.imdb.com/title/tt33399692/?ref_=nv_sr_srsrg_0_tt_5_nm_3_in_0_q_andarnas%2520makt/.
- Kvale, Steinar och Svend Brinkmann. 2014. *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Morhed, Sven-Eric. 2001. *Att förklara det oförklarliga: en livsåskådningsstudie om människors tolkningar av paranormala fenomen i en vetenskaplig tidsålder*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Orenstein, Alan. 2002. «Religion and Paranormal Belief.» *Journal for the Scientific Study of Religion* 41 (2): 301–311. <http://dx.doi.org/10.1111/1468-5906.00118>.
- Partridge, Christopher. 2005. *The Re-Enchantment of the West. Volume 1: Alternative Spiritualities, Sacralization, Popular Culture and Occulture*. London: T & T Clark International.
- Partridge, Christopher. 2006. *The Re-Enchantment of the West. Volume 2: Alternative Spiritualities, Sacralization, Popular Culture and Occulture*. London: T & T Clark International.
- Partridge, Christopher. 2013. «Haunted Culture: The Persistence of Belief in the Paranormal.» I *The Ashgate Research Companion to Paranormal Cultures*, redigerad av Olu Jenzen och Sally R. Munt. Farnham: Ashgate Publishing Limited.
<http://dx.doi.org/10.4324/9781315613383>.
- Regeringen. 2015. *Offentlighetsprincipen*. <https://www.regeringen.se/sa-styrs-sverige/grundlagar-och-demokratiskt-deltagande/offentlighetsprincipen/>.
- Robertson, David G. 2014. «Transformation: Whitley Strieber's Paranormal Gnosis.» *Nova Religio: The Journal of Alternative and Emergent Religions* 18 (1): 58–78.
<http://dx.doi.org/10.1525/nr.2014.18.1.58>.
- Sjödin, Ulf. 2001. *Mer mellan himmel och jord? En studie av den beprövade erfarenhetens ställning bland svenska ungdomar*. Stockholm: Verbum.
- Stise, Robert, James Bingaman, Aysha Siddika, Waytt Dawson, Ashley Paintsil och Paul R. Brewer. 2023. «Cultivating Paranormal Beliefs: How Television Viewing, Social Media Use, and Podcast Listening Predict Belief in UFOs.» *Atlantic Journal of Communication* 32 (4): 626–639. <http://dx.doi.org/10.1080/15456870.2023.2187803>.
- Sveriges riksdag. 2009. *Offentlighets- och sekretesslag (2009:400)*.
https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/offentlighets-och-sekretesslag-2009400_sfs-2009-400/#K8/.
- Tidelius, Cristoffer. 2020. «The Paranormal: Conceptualizations in Previous Research.» *Approaching Esotericism and Mysticism: Cultural Influences, Scripta Instituti Donneriani Aboensis* 29 (1): 216–238. <http://dx.doi.org/10.30674/scripta.84823>.
- Tidelius, Cristoffer. 2024a. *Paranormal Sweden?: Paranormal Beliefs and Practices in Contemporary Sweden*. Doktorsavhandling, Uppsala universitet. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Tidelius, Cristoffer. 2024b. «Occulture and Other Predictors of Paranormal Practices and Experiences in Contemporary Sweden.» *Nordic Journal of Religion and Society* 37 (1): 4–62.
<http://dx.doi.org/10.18261/njrs.37.1.4>.

- Tideliuss, Cristoffer. Kommande. «Occulture as a Predictor of Paranormal Beliefs in Sweden.» University of Gothenburg. u.å. «The Swedish Citizen Panel.» Hämtad 8 augusti 2023.
<https://www.gu.se/en/som-institute/the-swedish-citizen-panel/>.
- Vetenskapsrådet. 2024. *God forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Voas, David. 2009. «The Rise and Fall of Fuzzy Fidelity in Europe.» *European Sociological Review* 25 (2): 155–168. <http://dx.doi.org/10.1093/esr/jcn044>.
- Webb, James. 1974. *The Occult Underground*. La Salle: Open Court Publishing Co.
- Wikipedia. u.å.a. «Det okända.» Hämtad 5 januari 2025.
[https://sv.wikipedia.org/wiki/Det_ok%C3%A4nda_\(TV-serie\)/](https://sv.wikipedia.org/wiki/Det_ok%C3%A4nda_(TV-serie)/).
- Wikipedia. u.å.b. «Spökjakt.» Hämtad 5 januari 2025.
<https://sv.wikipedia.org/wiki/Sp%C3%B6kjakt/>.
- Wilson, Bryan. 1976. *Contemporary Transformations of Religion: The Riddell Memorial Lectures Forty-fifth Series delivered at the University of Newcastle upon Tyne on 2, 3, 4 December 1974*. Oxford University Press: Oxford.
- Zablocki, Benjamin och Thomas Robbins. 2001. «Introduction: Finding a Middle Ground in a Polarized Scholarly Arena.» I *Misunderstanding Cults: Searching for Objectivity in a Controversial Field*, redigerad av Benjamin Zablocki och Thomas Robbins, 3–31. Toronto: University of Toronto Press.

English abstract

In this essay, the author explores whether engagement with paranormal phenomena in contemporary Sweden is best seen as stigmatized and peripheral, or as mainstream. The argument is based on material from the doctoral project “Paranormal Sweden?” and is divided into three parts. First, the author examines whether paranormal beliefs are more or less common today compared to past decades. The popularity of these beliefs influences whether paranormal engagement is viewed as marginalized or mainstream. While there is limited long-term data on paranormal beliefs in Sweden, the author argues that available data suggests the peak of paranormal beliefs occurred in the 1990s, not now. Second, the author shares emic views from research participants about the relationship between their paranormal practices and mainstream culture. While some participants report ongoing stigma, many note a greater acceptance of paranormal phenomena today than earlier in their lives, suggesting a shift from the margins to the center of mainstream culture. Finally, the author addresses the controversies and ethical issues that arose when the project became the focus of attention from an opponent of one of the paranormal organizations studied. Unlike the first two parts, this section highlights tensions within the paranormal subculture itself, rather than between it and society at large.

Keywords: the paranormal, occulture, rejected knowledge, stigmatized knowledge